

بررسی و نقد کتاب

- یادداشتی درباره کتاب خلیج فارس / کاوه بیات
- فرقه دموکرات آذربایجان به گواهی اسناد / علی امینی نجفی
- معرفی کتاب «گل رنجهای کهن» / سیما سلطانی

اخیراً کتاب خلیج فارس توسط انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار منتشر شده است. نظر به اهمیت کتاب مقدمه کوتاه اما جامع کاوه بیات را بر این کتاب با هم می‌خوانیم:

۶۰۴

کتاب خلیج فارس اثر دریادار غلامعلی بایندر که اینک پس از گذشت حدود هفتاد سال به تجدید چاپ آن اقدام می‌شود یکی از نخستین آثار پژوهشی حاصل از دور جدیدی از توجه ایرانیان به خلیج فارس و اعاده حاکمیت ملی کشور بر آن سامان است. دوره‌ای که با تلاش‌های ایران برای تشکیل یک نیروی دریایی امروزی از سال‌های پایانی دهه ۱۳۰۰ شمسی توأم شد و سرگذشت غلامعلی بایندر نیز با آن گره خورد.

غلامعلی بایندر در ۲۳ آذر ۱۲۷۷ شمسی در تهران متولد شد. پدرش علی اکبر بایندر ملقب به دبیر دربار از سران طایفه بایندر گروس بود. پدرش لطفعلی خان چهار پسر داشت؛ علی اشرف خان معروف به امیر معزز، علی اکبر خان (پدر غلامعلی)، غلامحسین، نصرالله و یدالله بایندر،^۱ قاسم سلطان و فتحعلی خان.

غلامعلی بایندر پس از طی تحصیلات ابتدایی و اتمام دوره مهندسی مدرسه دارالفنون، در ۱۲۹۶ وارد مدرسه نظام مشیرالدوله شد.^۲ در آن دوره به حضور او و چند تن از

۱. به نقل از یادداشت آقای منصور بایندری که به لطف آقای حسین هوشمند در اختیار نگارنده قرار گرفت.
 ۲. برای اطلاعات کلی از زندگی دریادار بایندر از دو مأخذ ذیل استفاده شده است: محمدرضا خلیلی عراقی، تاریخ شهدای ایران، وقایع شهریور، ج ۱، جزوه‌های شماره ۸-۶، تهران، ۱۳۲۳، انتشارات بنگاه زربخش و وزارت جنگ (ستاد ارتش)، تاریخ جاوید، بی‌تا، بی‌ناو بی‌جا.

کتابخانه‌های تاریخی ایران

مجموعه آثار ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود آقاییزیدی

شماره ۱۳۱

هیات گزینش کتاب و جوایز *

رئیس شورای نوبت: دکتر سید مصطفی مصطفی داداد

دکتر ژاله آموزگار - دکتر محمود امینسالار - دکتر حسن انوری - گروه بهجت -
دکتر جلال خالقی مطلق - دکتر محمدرضا فنیسی گلکش - ایرج افشار

* برگزینش

مکر بهمن مهدوی - دکتر جواد فیضی - دکتر ناصر مهدوی - دکتر سید جعفر شهبازی

خلیج فارس

مهرماه سه سالانه

زینت نظامی پابند

بایرانشت کاوه میات

تهران ۱۳۸۸

صاحب‌منصبان جوان نظامی در محافل حزب دموکرات اشاره شده است. ^۱ پس از تکمیل دوره سه ساله این مدرسه، در مهر ۱۲۹۹ با درجه ستوان دومی در بریگاد مرکزی وارد خدمت شد.

اندک زمانی بعد از کودتای ۱۲۹۹ و الحاق بریگاد مرکزی به دیویزیون قزاق در پاره‌ای از عملیات اولیه قشون جدید و متحدالشکل ایران شرکت داشت؛ از جمله در جنگ‌های تنکابن و گیلان در ۱۳۰۰، لشکرکشی بر ضد کردهای شورشی شکاک در ۱۳۰۱؛ و در یکی از نبردها مجروح شد و به پاس آن، نشان ذوالفقار گرفت. در خرداد ۱۳۰۲ همراه با گروهی از دیگر افسران جوان برای فراگرفتن فنون نظامی جدید عازم فرانسه شد و در مهر ۱۳۰۴ پس از گذراندن دوره آموزشی توپخانه در مدرسه پواتیه و دوره تکمیلی در مدرسه فونتن بلو فرانسه به تهران بازگشت و در همان سال در لشکر یکم مرکز به فرماندهی آتشبار کوهستانی منصوب شد. پس از یک دوره خدمت در صفحات غربی کشور به تهران بازگشت و در تیرماه ۱۳۰۷ برای تکمیل تحصیلات نظامی از نو به فرانسه اعزام شد و دوره دانشکده نظام را به پایان رساند.

در اواخر ۱۳۰۹ به ایران بازگشت و با درجه سرگردی به فرماندهی هنگ توپخانه

۱. ابوالقاسم کخالزاده، دیده‌ها و شنیده‌ها، به کوشش مرتضی کامران، تهران: ۱۳۶۳، نشر فرهنگ، ص ۳۲۶.

۶۰۶

● زنده‌یاد دریادار بایندر که در سحرگاه سوم شهریور ۱۳۲۰ در جریان مقاومت و مقابله با متجاوزین روسی و انگلیسی بین آبادان و خرمشهر در راه میهن به شهادت رسید.

منصوب شد. بایندر در آن سال‌ها دربارهٔ توپخانه و قوانین آن چند رساله نوشته است؛ احتمالاً از میان ده اثری که در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۱ در این زمینه به نام «ارکان حرب» قشون منتشر شده است، تعدادی به قلم بایندر است.

همزمان با تصمیم دولت برای ایجاد یک نیروی دریایی کارآمد در خلیج فارس، بایندر در ۱۳۱۰ در رأس گروهی از دانشجویان نظام برای فراگرفتن فنون دریانوردی و نظارت بر ساخت شش فروند ناو جنگی که دولت ایران به ایتالیا سفارش داده بود عازم آن کشور شد. از ۱۳۱۱ که اولین گروه از این دانشجویان اعزامی به ایران بازگشتند و بخشی از ناوهای سفارشی به خلیج فارس رسید بایندر به توسعه و تقویت این نیروی نوپیدا همت گمارد. او در کمیسیون‌های مشترک ایران و عراق، نمایندهٔ نیروی دریایی ایران و مأمور رسیدگی به دعاوی مربوط به اروندرود بود. در همان ایام میان ایران و انگلیس بر سر مالکیت تعدادی از جزایر ایرانی خلیج فارس اختلافاتی وجود داشت و بایندر در پائیز ۱۳۱۳ در رأس نیرویی در جزیرهٔ تنب پیاده شد و حق مالکیت ایران را بر آن منطقه به مقامات نیروی دریایی انگلیس که در آن جزیره مستقر بودند یادآور شد. وزارت امور خارجهٔ انگلیس به این اقدام بایندر اعتراض کرد و اختلاف‌های دو کشور در این زمینه تا مدت‌ها ادامه داشت.^۱

بایندر در ۱۳۱۹ به درجهٔ دریاداری ارتقاء یافت و در سوم شهریور ۱۳۲۰ که ایران از شمال و جنوب هدف حملهٔ نیروهای نظامی شوروی و بریتانیا قرار گرفت، او برخلاف پاره‌ای از دیگر امرای ارتش که مقاومت چندانی نشان ندادند، حوزهٔ مأموریتش را ترک نگفت و در سحرگاه همان روز بین آبادان و خرمشهر در راه میهن به شهادت رسید.^۲

همان‌گونه که در آغاز این یادداشت نیز خاطر نشان گشت خلیج فارس بایندر یادگار دورِ جدیدی از توجه ایرانیان به این حوزه است؛ در این دوره بود که در کنار پژوهش‌های گرانقدری چون کتاب صید مروارید سدیدالسلطنه، که در سال ۱۳۰۸ در تهران منتشر شد، چندی بعد در سال ۱۳۱۰ و بنا به سفارش نشریهٔ قشون کتاب خلیج فارس سر آرنولد ویلسون توسط محمد سعیدی ترجمه و منتشر شد و به گونه‌ای که در کتاب خلیج فارس بایندر نیز می‌بینیم به یکی از مأخذ اصلی تحقیقات بعدی در زمینهٔ تاریخ خلیج فارس تبدیل شد.

۱. برای آگاهی از تحولات این دوره بنگرید به اسماعیل رائین، دریانوردی ایرانیان، ج ۲، ج ۲، تهران: سازمان انتشارات جاویدان، ۲۵۳۶، صص ۸۷۴-۷۷۷.

۲. برای آگاهی از نحوهٔ شهادت دریادار بایندر، علاوه بر خلیلی عراقی (پیشین)، بنگرید به ریچارد ا. استوارت، در آخرین روزهای رضاشاه، ترجمهٔ عبدالرضا هوشنگ مهدوی و کاوه بیات، انتشارات معین، تهران: ۱۳۷۰، صص ۱۹۶-۱۹۵.

خلیج فارس که در سال ۱۳۱۷ و در دو قسمت - متن کتاب و نقشه‌های آن - منتشر شد، در نوع خود یعنی کتابی مطابق با اصول جدید تحقیق و پژوهش، نخستین اثری بود که به فارسی منتشر می‌شد.

این اثر در کنار ارائه مجموعه‌ای از اطلاعات تاریخی و جغرافیای کلی در مورد این حوزه، به‌ویژه در مورد وضعیت بحرین نیز مطالبی دارد که خودگویای توجه خاصی است که در آن ایام نسبت به این موضوع در حال شکل‌گیری بود.

شادروان بایندر در مقدمه‌ای بر این کتاب ضمن تأکید بر اهمیت خلیج فارس به عنوان «... تنها دریای آزادی... که ایران را به دنیا مربوط ساخته و سرتاسر کرانه‌های شمالی آن در قلمرو کشور...» است هدف از تدوین چنین مجموعه‌ای را افزایش آگاهی ایرانیان و «... مخصوص افسران و نیز کارمندان ادارات دولتی...» در این زمینه دانسته و خاطر نشان می‌گردد «... آنان که این اطلاعات را نداشته باشند مسلماً نقص بزرگی در شناسایی کشور ایران و اهمیت موقعیت جغرافیایی و طبیعی آن خواهند داشت».

البته در مراحل بعد و به‌ویژه در سال‌های بعد از شهریور ۱۳۲۵ که فضای فرهنگی و سیاسی کشور گشایش بیشتری تجربه کرد، تحقیقات و بررسی‌هایی از این دست، ابعاد گسترده‌تری یافت و از آن به بعد آثار به مراتب اساسی‌تری درباره تاریخ و جغرافیای خلیج فارس منتشر شده‌اند، ولی فضل تقدّم دریادار غلامعلی بایندر در این عرصه نکته‌ای است که در اقدام بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار در تجدید چاپ آن مدّ نظر بوده است و تأکیدی دیگر بر پیشینه تلاش‌های ایرانیان برای حراست از مرزهای تاریخی این سرزمین؛ باشد که تجدید چاپ آثاری چون خلیج فارس بایندر، یادی از پیش‌قدمان این عرصه به حساب آید و یادآور عشق و علاقه‌ای که به وقت خود، از نثار جان و هستی در این راه نیز دریغ نکرد.